

Láska bez víry?

Ladislav Tichý

1. ZVĚST NOVÉHO ZÁKONA

Je známou skutečností, že apoštol Pavel ve svých listech (především Galatanům a Římanům) zvěstuje a obhazuje jedinou cestu k ospravedlnění před Bohem, a to cestu víry v Ježíše Krista. Ale k poměrně dost známým textům Nového zákona patří také 13. kapitola Prvního listu Korintánům, ve které je nade všechno vyzdvížena láska. Třebaže známost tohoto textu ještě nezajišťuje jeho správné chápání,¹ nemůže přesto žádný čtenář nevnímat, že apoštol Pavel v závěrečném verši této kapitoly (13,13) připomíná nejen lásku (ἀγάπη), která v celém předcházejícím textu jednoznačně dominuje, ale také víru (πίστις) a naději (ἐλπίς). Je to zřejmě proto, že celá tato trojice, tj. víra, naděje i láska, tvoří podle apoštola Pavla základní a nezbytnou výbavu skutečně autentického křesťanského života. Přitom však z těchto tří „ctností“ (jak byly později nazvány, ovšem s důležitým přívlastkem „božské“) má láska hodnotu nejvyšší: „největší z nich je láska“ (13,13b).

Ačkoliv pořadí víra – naděje – láska se vyskytuje v takto těsném spojení v Pavlových listech (a také v celém Novém zákoně) jen v 1 Kor 13,13, základní a rozhodující význam a nezbytnost těchto hodnot je dostatečně jasný a zřejmý i z jiných míst v Pavlových listech a v některých dalších novozákonních knihách. Už patrně v nejstarším spisu Nového zákona, kterým je podle téměř obecného přesvědčení 1. list Soluňanům, se s nimi setkáváme na dvou místech (1,3 a 5,8). Na obou místech hovoří apoštol Pavel nejprve o víře a lásce a k nim připojuje naději. Jako další místa s těmito třemi veličinami v nesporných Pavlových listech lze uvést Gal 5,5n a Řím 5,1–5.² Z deuteropavlovských epištol můžeme jmenovat Kol 1,4n a Ef 4,2–5, z dalších novozákonních listů potom 1 Petr 1,21n a hlavně Žid 10,22–24. V novozákonních textech se ovšem nezdá setkáváme se jmenováním pouze dvou z uvedených tří hodnot. Je to zpravidla víra a láska na jedné straně a víra a naděje na straně druhé. Pro první případ je možné jmenovat 1 Sol 3,5 a Flm 5; 2 Sol 1,3; Ef 1,15; 3,17; 1 Tim 1,5.14; 4,12; 2 Tim 1,13, pro druhý Řím 15,13 a Kol 1,23. Je vidět, že víra vystupuje v těchto textech nejčastěji. Odpovídá to jejímu významu a postavení nejen v teologii apoštola Pavla, ale dá se říci, že vlastně v celém Novém zákoně. Lze to dokumentovat na mnoha textech jak z evangelií, tak z ostatních knih Nového zákona (viz Mk 1,15; Jan 3,15n; 6,35; 6,40; 11,25; 20,31; Sk 13,39; Žid 11,6; 1 Petr 2,6; 1 Jan 3,23; 5,1 [spojení víry a lásky]; Zj 2,13n; 14,12).

¹ K interpretaci tohoto textu viz např. práci: L. TICHÝ, *Chvála lásky: Interpretace a účinky 13. kapitoly 1. listu Korintánům*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2008.

² Na obou místech je láska jmenována vždy jako poslední, ale spojení uvedených tří hodnot je volnější; nejedná se tedy o tak semknutou formulaci jako v 1 Kor 13,13.

Když se vrátíme k 1 Kor 13, vidíme tam koherenci s ostatními novozákonními texty, protože i zde je v závěrečném verši 13 potvrzena nezbytnost víry a s ní i naděje, třebaže obě tyto veličiny převyšuje láska. Ačkoliv v 13,2 apoštol napsal: „kdybych měl všechnu víru,³ takže bych hory přenášel, ale neměl lásku, nejsem nic,“ nikde nenapsal „kdybych měl všechnu lásku, ale neměl víru, nejsem nic.“⁴ Proč tomu tak je, celkem jasně vyplývá z toho, jak apoštol Pavel chápal lásku-ἀγάπη. Pro něho to je láska víry.⁵ Pozoruhodně ovšem D. Bonhoeffer napsal, že Pavlova věta se dá také obrátit, takže platí: „Kdybych měl všechnu lásku, takže bych vykonal všechny dobré skutky, ale neměl víru, nebyl bych nic.“⁶ K této formulaci se uchýlil však zřejmě jen proto, aby zdůraznil, že nelze „mít lásku bez víry a bez naděje.“⁷ Taková láska bez víry a naděje by se skutečně pouze rovnala oněm pozoruhodným a obdivuhodným skutkům, které podle apoštola Pavla bez lásky nic neznamenají (srov. 1 Kor 13,2n). Nebyla by to totiž láska-ἀγάπη, o které hovoří Pavel v 1 Kor 13 i na dalších místech ve svých listech a která je klíčovým pojmem také v dalších spisech Nového zákona.⁸ Máme zde tedy naprosto jasné svědectví Nového zákona o těsném spojení lásky a víry.

V knize amerického autora Thomase R. Nevina o Terezii z Lisieux⁹ se však můžeme setkat s názorem, že tato světice měla lásku, třebaže ztratila víru a naději. Mnohý teolog by se jistě mohl nad takovým tvrzením jen pousmát.¹⁰ Ovšem nelze nevnímat, že Nevinova kniha nezůstala bez pozitivního hodnocení, a dokonce velmi kladný ohlas na ni mohli zaznamenat i čeští čtenáři.¹¹ Už proto bude užitečné podívat se na Nevinovy argumenty blíže.

³ Je jasné, že se zde nejedná o víru, která je potřebná pro každého k ospravedlnění, nýbrž o duchovní dar neboli „charisma“ (srov. 1 Kor 12,9). Ale ani tato charismatická víra nemůže být úplně „mimo“ základní víru.

⁴ W. SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther*, sv. 3, 1 Kor 11,17–14,40, Zürich: Benziger; Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 1999, s. 366, pozn. 575, uvádí, že výslovná připomínka neexistence této druhé formulace u Pavla se objevuje v díle J. H. Newmana.

⁵ Srov. k tomuto chápání např. H. SCHLIER, *Nun aber bleiben diese Drei: Grundriß des christlichen Lebensvollzuges*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1971, s. 68.

⁶ Cituje SCHRAGE, *Der erste Brief*, s. 367: „Wenn ich alle Liebe hätte, so daß ich alle guten Werke vollbrächte, und hätte den Glauben nicht, so wäre ich nichts.“

⁷ Cituje SCHRAGE, tamtéž: „allerdings könne man nicht ‚die Liebe haben ohne den Glauben und ohne die Hoffnung‘.“

⁸ Z evangelních textů lze jmenovat především přikázání lásky k Bohu a k bližnímu (Mk 12,28–34 par.), ale také např. Ježíšova slova v Jan 14,15–24 o tom, co znamená láska k němu.

⁹ T. R. NEVIN, *Thérèse of Lisieux: God's Gentle Warrior*, New York: Oxford University Press, 2006.

¹⁰ Důvod je docela prostý. To, že v někom je zcela nepřítomná nadpřirozená ctnost víry, může vědět jen Bůh. Tuto nepřítomnost nelze s jistotou tvrdit ani u někoho, kdo víru explicitně popírá. Podle především katolického chápání (které má oporu hlavně v Jak 2,14–26, ale také např. v Mt 7,21 nebo i v 1 Kor 13,2) to však nemusí být víra, která by stačila k ospravedlnění a ke spáse.

¹¹ Např. v knize T. HALÍKA, *Vzdáleným nablízku: Vášeň a trpělivost v setkání víry s nevírou*, Praha: Lidové noviny, 2007, s. 54, můžeme číst: „Loni jsem četl snad nejdůkladnější a nejhlubší Terezčín životopis z pera amerického teologa Thomase Nevina. Autor (...) přesvědčivě dochází k poměrně šokujícímu závěru, že tato světice a učitelka církve zemřela bez víry, výslovně bez víry v nebe a věčný život.“

2. NEVINOVA „NĚŽNÁ BOJOVNICE“

Kniha profesora klasických studií na univerzitě Johna Carrola v Clevelandu v americkém státě Ohio¹² Thomase R. Nevina o svaté Terezii z Lisieux může v mnohém ohledu kladně zapůsobit i na čtenáře, kteří o nejmladší učitelce církve už něco vědí a něco i přímo od ní četli. Pozitivně mohou vnímat už podtitul knihy, který označuje Terezii jako „mírnou“ či „něžnou Boží bojovnici“.¹³ To vhodně podtrhuje fotografie na obálce, která zachycuje Terezii v kostýmu Jany z Arku s praporem a mečem, kterou pořídila její sestra Celina v roce 1895 v souvislosti s předvedením už druhé hry, kterou Terezie o Janě z Arku napsala. Uvedená skupina čtenářů najde v knize jistě hodně zajímavých postřehů a také nepochybně nových informací o životě a době této známé světice. Může to být např. kapitola „On Her Mother“¹⁴ o Tereziině matce Zélie Martinové, rozené Guérinové, a to zvláště pro ty, kdo neměli dosud možnost číst dochovanou korespondenci této ženy. Právě ten, kdo přečetl Tereziiny životopisné rukopisy („Dějiny duše“) a její dopisy, může např. kladně kvitovat, že na str. 184 vidí fotografii vatikánského sálu „dei Palafrenieri“, kde se 20. listopadu 1887 konala audience, při níž se sv. Terezie setkala s papežem Lvem XIII. a požádala ho o povolení vstoupit na Karmel. Zmíněné skupině čtenářů bude také známé, že sv. Terezie v posledních 18 měsících svého života prožívala pokušení proti víře a že se vůči této „temnotě“ snažila postavit, jak nejlépe uměla. Tito čtenáři tak zřejmě souhlasně zaznamenají Nevinovu zmínku o těchto potížích v oblasti víry hned v předmluvě knihy, kde je připojeno konstatování, že „se nikdy nestala ateistkou.“¹⁵ V následujícím odstavci vezmou jistě s klidem na vědomí konstatování, že Tereziino tělo se poměrně brzy v hrobě rozpadlo. Ale potom hned následuje skutečné překvapení, když se dočítají, že Terezie „zemřela bez víry v nebe, cíl křesťanské víry“ a že také „zemřela bez naděje, že se tam dostane. Co uchovala do konce, byla nezlomná láska k Bohu...“¹⁶ Žádné vysvětlení tohoto tvrzení však nenásleduje. Dá se asi říci, že citované věty vyjadřují hlavní tezi Nevinovy knihy. Čtenář se s ní setkává v různé podobě v průběhu dalších kapitol knihy, i když se zabývají jinými tématy. Autor knihy také na několika místech naznačuje, z jakých předpokladů pro své tvrzení vychází. Ale soustavně a jako hlavní téma je tento názor pak předložen v poslední hlavní kapitole před závěrem, která nese skoro honosný název „Perfecta Caritas: Notes for a Theology of Thérèse“.¹⁷

Je jasné, že nemůžeme rozebírat každé autorovo tvrzení, které se dotýká jeho hlavní teze. Ale chceme si všimnout toho, o jaké texty Nevin své tvrzení opírá, jak se staví k jiným významným textům, které se dotýkají tématu, ale také si musíme

¹² Tyto údaje o autorovi jsou uvedeny na zadní klopě přebalu knihy.

¹³ Adjektivum *gentle* je možné přeložit vícerym způsobem (např. „jemný, mírný, něžný, milý, laskavý, vlídný, mírumilovný“). K podstatnému jménu *warrior* se může hodit „mírný“, ale snad chtěl autor tímto přívlastkem také vyjádřit, že se jedná o ženu-bojovnici (samo angl. *warrior* nerozlišuje rod). Adjektivum *gentle* figuruje totiž ve spojení *the gentle sex*, „něžné pohlaví“.

¹⁴ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 71–112.

¹⁵ Tamtéž, s. x.

¹⁶ V originále tato pasáž zní: „Another fact is that she died without belief in heaven, the terminus of the Christian faith. She also died without hope of getting there. What she kept to the end was a resilient love for God...“ (tamtéž).

¹⁷ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 287–326.

všimnout toho, které důležité texty opomíjí. Pak bude možné učinit souhrnné zhodnocení Nevinova tvrzení o víře a naději sv. Terezie z Lisieux.

Existuje jenom jediný text, který alespoň na první pohled podporuje tezi T. R. Nevina, že Terezie z Lisieux ztratila víru v nebe. Autor jej cituje hned na začátku 8. kapitoly (s hlavním názvem „*Perfecta Caritas*“)¹⁸ a v plné formě jej uvádí ještě jednou v téže kapitole o více než 20 stránek dál. Uvedme zde v překladu tuto plnější formu: „Nevěřím ve věčný život: zdá se mi, že po tomto smrtelném životě už nic není. Nemohu vám vyjádřit temnotu, do níž jsem ponořena. To, co jste mi právě vyprávěla, je přesně stav mé duše. Příprava, kterou se mnou dělají, a především černé dveře jsou věrným obrazem toho, co se ve mně odehrává. Viděla jste v těchto tak temných dveřích jenom červeň. To znamená, že všechno pro mě zmizelo a že mi zůstává už jen láska“.¹⁹ Tento text nepředstavuje žádný nový objev.²⁰ Pro pochopení narážek v něm obsažených je třeba vědět, že se jedná o odpověď sv. Terezie od Dítěte Ježíše na slova sestry Terezie od sv. Augustina, která jí někdy v lednu 1897 vyprávěla svůj sen, v němž viděla temnou místnost, v níž se pozdější světice měla připravit na setkání se svým otcem. Pan Louis, oděný do červené a zlaté, byl blízko velmi temných dveří, za nimiž bylo pouze světlo.²¹

Slova „nevěřím ve věčný život“ by sama o sobě mohla být vyjádřením nevíry ve věčný život. Ale říci o někom (samozřejmě pouze na základě vnějších fenoménů, ne v přísně teologickém smyslu), kdo takováto slova pronesl, že skutečně popírá existenci věčného života, bychom mohli zodpovědně jen tehdy, kdyby toto vyjádření potvrzovaly a podporovaly i jeho další výroky a postoje. Pak by bylo jasné, že tato slova musíme chápat doslovně, tj. že jsou myšlena tak, jak znějí. Ale to právě u sv. Terezie z Lisieux schází. Velkou pomůckou pro interpretaci některých výroků může být podobný způsob vyjadřování v jiných souvislostech. Kdyby T. R. Nevin četl všechny prameny pozorně (což se, jak uvidíme, nedá stoprocentně říci), mohl takový způsob vyjadřování najít. Obě Tereziiny rodné sestry (jak Pavlína neboli Matka Anežka od Ježíše, tak Celina neboli sestra Jenovéfa od svaté Terezie) zaznamenaly k 30. září 1897, tj. pro poslední den života sv. Terezie, tato její slova: „Už nevěřím ve smrt pro sebe... Věřím už jen v utrpení...“²² Těžko může někdo tvrdit, že

¹⁸ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 287.

¹⁹ Tamtéž, s. 310n, kde Nevin cituje (jak to činí pravidelně) před anglickým překladem nejprve francouzský text: „Je ne crois pas à la vie éternelle: il me semble qu'après cette vie mortelle il n'y a plus rien. Je ne puis vous exprimer les ténèbres dans lesquelles je suis plongée. Ce que vous venez de me raconter est exactement l'état de mon âme. La préparation qu'on me fait et surtout la porte noire est si bien l'image de ce qui se passe en moi. Vous n'avez vu que du rouge dans cette porte si sombre, c'est-à-dire que tout a disparu pour moi et qu'il ne me reste plus que l'amour.“ Tento text se nenachází v souborném vydání Tereziiných spisů SAINTE THÉRÈSE DE L'ENFANT-JÉSUS ET DE LA SAINTE-FACE, *Œuvres complètes*, Paris: Cerf, 1998 (podle tohoto vydání budeme v dalším citovat). Ovšem český čtenář se mohl už alespoň s jeho zkrácenou verzí setkat v knižce: *Nověna ke svaté Terezii z Lisieux*, 2. vyd., Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2000, s. 14.

²⁰ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 287, uvádí, že výrok je citován ve spise sestry Terezie od sv. Augustina, který vyšel s názvem *Souvenir d'une sainte amitié* („Vzpomínky na svaté přátelství“) v r. 1898 (!). NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 369, pozn. 29, pak uvádí jako zdroj také časopis *Vie Thérésienne* (1985), s. 249. *Nověna ke svaté Terezii z Lisieux*, s. 14, odkazuje na PD (= diecézní proces) 402.

²¹ Viz NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 310.

²² SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1143: „Je ne crois plus à la mort pour moi... Je ne crois plus qu'à la souffrance...“ a tamtéž, s. 1165 (s oslovením „Ó Matko“). Dostupný český překlad: TEREZIE Z LISIEUX,

Terezie popírala skutečnost smrti (o smrti se říká, že je to jediná pravda víry, kterou prakticky nikdo nezpochybňuje). Slova „už nevěřím“ zde tedy měla pro ni jiný než doslovný smysl. Stěží můžeme (už vzhledem ke kontextu života) chápat jinak také odpověď, kterou dala sv. Terezie sestře Terezii od sv. Augustina. Že formulace o nepřítomnosti či neexistenci víry nemusejí vůbec znamenat to, co by mohlo vyjadřovat jejich doslovné chápání, je názorně vidět na příkladu Matky Terezy z Kalkaty.

EXKURZ: DUCHOVNÍ ŽIVOT MATKY TEREZY Z KALKATY

Matka Tereza z Kalkaty (1910–1997), která byla už v r. 2003 prohlášena za blahoslavenou, patří k nejznámějším osobnostem 20. století. Založila v Indii kongregaci Misionářek lásky, která dnes působí po celém světě. Podnětem k tomu byl pro ni duchovní zážitek, který prožila cestou vlakem 10. září 1946. Toto „povolání v povolání“ (Matka Tereza byla tehdy členkou Institutu blahoslavené Panny Marie, tzv. loretských sester) ovlivnilo celý další život Matky Terezy, naplněný modlitbou a službou nejchudším z chudých. K 10. výročí úmrtí Matky Terezy (zemřela 5. 9. 1997) vydal Brian Kolodiejchuk, M.C., který je postulátorem kauzy svatořečení Matky Terezy, dosud nepublikované dopisy a některé zápisky z exercicií této „světice z Kalkaty“, jak ji označil v podtitulu své knihy.²³ Z těchto dokumentů je poznat to, co bylo dosud obecné veřejnosti skryté: Matka Tereza, i když to nevěděly ani její spolusestry, prožívala po dlouhé roky duchovní temnotu. Sdělovací prostředky, které ohlašovaly publikaci této knihy, citovaly některé věty vytržené z kontextu, z nichž by se mohlo zdát, že Matka Tereza dokonce ztratila víru. Ale kontext nejen života Matky Terezy, ale i celkový obsah těchto dokumentů, svědčí o pravém opaku: Matka Tereza měla živou víru, která se projevovala láskou (srov. Gal 5,6). Uvedme zde některá kontrastní vyjádření. Ke svému dopisu duchovnímu vůdci otci Picachymu z 3. září 1959 připojila Matka Tereza dopis adresovaný Ježíši, který má představovat jakousi její zpověď. Tam můžeme najít formulaci: „V mém srdci není žádná víra – žádná láska – žádná důvěra.“²⁴ Už podle adresáta tohoto vyznání je však jasné poznat, že nemůže jít o skutečnou ztrátu víry atd. Podobně později píše Matka Tereza jinému duchovnímu vůdci (otci Neunerovi) v dopise z doby před 8. lednem 1964: „Jak hrozné je být bez Boha – žádná modlitba – žádná víra – žádná láska.“²⁵ Ale k tomu hned dodává: „Jediná věc, která ještě zůstává – je přesvědčení, že to dílo je Jeho.“²⁶ Ještě snad výraznější formulaci o nepřítomnosti víry najdeme v zápiscích z duchovních cvičení, která konala Matka Tereza od 29. března do 12. dubna 1959. Hned první den si zapsala na závěr druhého bodu

Vstupuji do života: Poslední rozhovory, přel. A. Muzikářová, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1992, s. 149 a 169.

²³ MOTHER TERESA, *Come Be My Light: The Private Writings of the "Saint of Calcutta"*, vydal a komentoval B. Kolodiejchuk, New York: Doubleday, 2007.

²⁴ Tamtéž, s. 193: „In my heart there is no faith – no love – no trust.“ Předtím v dopise z 26. dubna 1959 témuž adresátovi hovořila o „ztrátě a prázdnotě“ „víry – lásky – důvěry“ (Tamtéž, s. 186).

²⁵ Tamtéž, s. 250: „How terrible it is to be without God – no prayer – no faith – no love“ (interpunkce Matky Terezy je místy dost neobvyklá, jako např. časté užívání pomlček).

²⁶ Tamtéž: „The only thing that still remains – is the conviction that the work is His.“

zpytování svědomí: „Now I don't believe,²⁷ tj. „teď nevěřím.“ Nejbližší kontext těchto zápisků, ale i širší kontext jejich dopisů a celého života vylučují možnost chápat tuto krátkou větu o skutečné ztrátě víry.²⁸ Svědectví o své víře a možných pochybnostech podala však Matka Tereza v rozhovoru s jedním novinářem v 70. letech 20. století. Tento novinář se jí ptal, zda neměla ani na vteřinu pochybnost, „vždyť přece i Kristus sám měl okamžiky pochybnosti. V Getsemanech.“²⁹ Na to Matka Tereza odpověděla, že tomu tak není. Žádná pochybnost zde nebyla, jen nejistota. To je lidské. Ježíš se zcela odevzdal Otci. Pak řekla zřejmě i s ohledem na sebe: „Jakmile máte Boha v sobě, je to na život.“³⁰ Potom připojila: „No, I have never had doubt... (Ne, nikdy jsem neměla pochybnost...)“³¹. Asi bychom řekli, že chtěla snad říci „nikdy jsem nepochybovala“. Její svědectví však nemůžeme v žádném případě zpochybňovat. Že neztratila nikdy víru, dosvědčuje nasazení jejího života pro Krista ve službě chudým. Tak její „temnota“ a její „nevíra“ nejsou vyjádřením ztráty víry, ale způsobu prožívání víry. Její činná láska v tomto stavu duchovního života je pak jasným výrazem její duchovní zralosti.³²

Duchovní život Matky Terezy nebyl samozřejmě stejný jako sv. Terezie z Lisieux. Ale přes viditelné rozdíly (Matka Tereza hovoří na rozdíl od Terezie i o ztrátě lásky) existuje nepochybně určitá podobnost v tom, co obě nazývají „temnotou“.³³ Každý případ je třeba samozřejmě zkoumat zvlášť. Ovšem stejně jako u Matky Terezy musíme také u sv. Terezie vidět kontext jejich výroků a postojů.

R. T. Nevin užívá na podpoření své teze ještě dva texty, které jsou úplně jiného druhu. Jedná se jednak o vzpomínku na duchovní spřízněnost se sestrou Celinou, jak ji Terezie prožívala při vzájemných rozhovorech v „belvedéru“, tj. v podkrovní místnosti, která byla vestavěna do střechy v jejich domě v Lisieux, zvaném „Les Buissonnets“. Terezie přirovnává tyto rozhovory k rozmluvě svaté Moniky s jejím synem Augustinem (líčené v *Confessiones* 9, 10). Pak naráží na slova Kempenského *Následování Krista* (3, 43,4) o poznání Boha zahaleného „ve stínech a obrazech“. Potom však dodává, že Ježíš tento tenký závoj odnímal, takže: „Pochybnost nebyla možná, víra a naděje už nebyly potřebné, láska nás nechávala nalézt na zemi toho, koho jsem hledaly.“³⁴ S tímto textem spojuje Nevin ještě Tereziinu formulaci z dopi-

²⁷ Tamtéž, s. 349.

²⁸ Srov. hned následující bod v tomto zpytování svědomí: „What use am I making of creatures? I have no attachment“ (Tamtéž, s. 350). Takovéto nepřilnutí k tvorům je možné jen s vírou.

²⁹ Tamtéž, s. 259. Tento rozhovor vyšel knižně: D. DOING, *Mother Teresa: Her People and Her Work*, New York: Harper & Row, 1976, s. 23n (viz MOTHER TERESA, *Come Be My Light*, s. 387, pozn. 77).

³⁰ MOTHER TERESA, *Come Be My Light*, s. 260: „Once you have got God within you, that's for life.“

³¹ Tamtéž.

³² Nelze než souhlasit s B. Kolodiejchukem, který o jejím „teď nevěřím“ říká (*Come Be My Light*, s. 394): „From all her other correspondence it is clear that her answer, 'Now I don't believe,' portrays her feelings, not a lack of faith.“

³³ B. Kolodiejchuk (MOTHER TERESA, *Come Be My Light*, s. 379, pozn. 35) vidí blízkost postoje Matky Terezy a „její patronky“ sv. Terezie z Lisieux v ostychu hovořit o „temnotě“ víry s druhými.

³⁴ Text je v rukopisu A 48r°, který pochází z počátku roku 1895 a který Terezie adresovala Matce Anežce od Ježíše (rodné sestře Pavlíně); viz SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 148: „Le doute n'était pas possible, déjà la Foi et l'Espérance n'étaient plus nécessaires, l'amour nous faisait trouver sur la terre Celui que nous cherchions.“ Český překlad (zde totožný se shora uvedeným): TEREZIE Z LISIEUX, *Autobiografické spisy (dějiny duše)*, přel. T. Brichtová, Vimperk: Tiskárny Vimperk, 1991, s. 101.

su, který Terezie napsala 20. 7. 1895 své tetě, paní Guérinové, v němž opěvuje svatost svého strýce (tj. manžela paní Guérinové), který ji navštívil a jehož slova hodnotí jako „nebeský rozhovor mého svatého strýce...“ Hned pak dodává: „Zdál se mi už proměněný. Jeho řeč nebyla řečí víry, která doufá, ale lásky, která vlastní.“³⁵ Nevin si zřejmě na těchto vyjádřeních velmi zakládá, protože první text cituje ve své knize ve francouzském znění dvakrát.³⁶ Je to zřejmě proto, že mu záleží na tom, aby doložil, že Terezie zastávala nepotřebnost víry a naděje v tomto pozemském životě. Takovou interpretaci však musíme označit minimálně za dosti naivní. Může nás jistě při četbě těchto Tereziiných slov napadnout, zda si skutečně nepohrávala s myšlenkou, že už zde na zemi je možný život bez víry a naděje. Přesto je obrazný a hyperbolický charakter jejích slov dostatečně zřejmý. Teolog by se asi vyjádřil jinak. Terezie teologii nestudovala. Chtěla zřejmě obrazně hovořit o nebeském životě zde na zemi.³⁷ Je to patrné zvláště ve zmíněném dopise tetě, kde vyzvedá svatost svého strýce. Jistě nechtěla říci, že by neměl víru. To potvrzuje také skutečnost, že několik řádků před shora citovanou pasáží o něm píše, že je svatý, jako bylo málo lidí na zemi, a že „jeho víru je možné srovnat s vírou Abrahámovou (sa foi peut être comparée à celle d'Abraham).“³⁸ Také není samozřejmě možné spojovat dohromady tyto zážitky sv. Terezie s jejími pokušeními proti víře, jak to nepochybně pro potvrzení své teze potřebuje Nevin. Spíše se jedná o dva protikladné póly. V obou případech je vidět přenesený (metaforický) způsob vyjadřování. Snadné a radostné prožívání víry označuje Terezie jako její nepotřebnost, těžkosti s vírou může pak označit (ačkoliv máme jen jeden doklad) jako nevíru. První znamená štěstí,³⁹ druhé představuje pokušení, zkoušku, temnotu.

Existuje ovšem velké množství textů, které dostatečně zjevně potvrzují víru (a logicky, i když třeba ne většinou explicitně, také naději) sv. Terezie z Lisieux, včetně víry a naděje ve věčný život. Postoj T. R. Nevina k těmto textům se dá zhruba rozdělit do tří skupin. Některé z nich cituje a interpretuje si je ve prospěch své teze. Jiné sice zmiňuje, ale jejich výpovědi o víře se nezabývá nebo prostě odvádí pozornost jiným směrem. Velké množství i velmi důležitých a výmluvných textů však opomíjí. Než se k těmto textům dostaneme, všimněme si dvou Nevinových tvrzení, která jsou zjevně nepravdivá.

Nevin by rád viděl těžkosti sv. Terezie s vírou jako veskrze kladnou záležitost (možná vzhledem ke svému „teologickému řešení“, o němž se ještě zmíníme). O charakteru těchto těžkostí říká: „Nikdy nepřipisuje onu mlhu démonickým vlivům.“⁴⁰ Toto tvrzení je evidentně nepravdivé. Matka Anežka od Ježíše zazna-

³⁵ VIZ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 517: „Il me paraissait déjà transfiguré; son langage n'était pas celui de la foi qui espère mais de l'amour qui possède.“ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 287, cituje bez první věty. Srov. také český překlad: *Dopisy Terezie z Lisieux*, přel. T. Brichtová, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2002, s. 226.

³⁶ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 171 a 298.

³⁷ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1259, pozn. 210, je k formulaci o nepotřebnosti víry a naděje zřejmě právem poukaz na ozvěnu 1 Kor 13, protože tradiční výklad 1 Kor 13,13 říká, že víra a naděje v nebi už nebudou.

³⁸ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 517; srov. *Dopisy Terezie z Lisieux*, s. 225.

³⁹ Srov. „les douces larmes“ (sladké slzy) v dopise tetě Guérinové (SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 517).

⁴⁰ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 265: „At no time does she ascribe that fog to demonic influences.“

menala k 25. 8. 1897 tato Tereziina slova: „Myslím, že démon si vyžádal od Pána Boha dovolení zkoušet mě krajním utrpením, aby mě zbavil trpělivosti a víry.“⁴¹ Další podobné svědectví je zachyceno v dodatečném vyjádření Matky Anežky.⁴² Je třeba obecně říci, že svědectví, která zaznamenali druzí, nejsou kriticky a kvalitativně na stejné úrovni jako to, co napsala vlastnoručně sv. Terezie z Lisieux. Je tedy nutné každé nepřímé svědectví zvažovat. Zde ovšem lze těžko tvrdit, že by sv. Terezie nic o ďábelském charakteru či původu své zkoušky neříkala. Sama Terezie napsala ve svém rukopisu adresovaném Matce Gonzaze (z června a začátku července 1897) o svých těžkostech ve víře (poměrně známá slova): „Tato zkouška neměla trvat několik dní, několik týdnů, měla pominout až v hodinu určenou Pánem Bohem a ... tato hodina ještě nepřišla...“⁴³ To jasně svědčí o tom, že pro Terezii byly těžkosti víry zkouškou, která by mohla z vůle Boží přestat. Jestliže ještě nepřestala, je třeba vydržet a obstát. Proto se nemůžeme divit, že Terezie se učila chápat toto snášení temnoty víry i jako možnost duchovního růstu. To je vidět mnohem jasněji u Matky Terezy z Kalkaty, která prožívala vnitřní temnotu celé roky.⁴⁴ Charakteru zkoušky a pokušení samozřejmě neodporuje ani toto vyjádření sv. Terezie z Lisieux z 11. 8. 1897 (odpověď na otázku, proč miluje svaté víc, když necítí jejich pomoc): „Protože jsem si přála více nevidět Pána Boha a svaté a zůstat v noci víry, než si ostatní přejí vidět a chápat.“⁴⁵

Druhé Nevinovo tvrzení, které nemůže v žádném případě obstát, se týká Tereziiny básnické tvorby. Podle něho „Tereziin básnický hlas nikde neprozrazuje jazyk víry a naděje.“⁴⁶ Tvrdit něco takového je těžko pochopitelné už vzhledem k tomu, co Terezie ve svých básních opěvuje. Je to především Bůh, Ježíš Kristus, eucharistie a Maria.⁴⁷ Ale všimněme si jednoho textu, v němž Nevin právě spatřuje potvrzení toho, že víra nebyla pro Terezii vůbec důležitá. Je v básni „Mes Armes“ (Moje zbraně).⁴⁸ Terezie ji napsala pro sestru Marii od Eucharistie (svou sestřenicí Marii Guérinovou) k jejím věčným slibům 25. 3. 1897. Báseň se nepochybně opírá

41 SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1110: „Je crois que le démon a demandé au bon Dieu la permission de me tenter par une extrême souffrance, pour me faire manquer de patience et de foi.“ Srov. český překlad: *Vstupuji do života*, s. 122.

42 SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1468, pozn. 35 (svědectví je v přípravných poznámkách apoštolského procesu): „Modlete se za mne, abych neposlouchala démona, který mě chce přesvědčit o tolika lžích (Priez bien pour moi afin que je n'écoute pas le démon qui veut me persuader tant de mensonges).“ Srov. český překlad (s chybným převodem dnes zastaralé franc. vazby s akuzativem věci): TEREZIE Z LISIEUX, *Vstupuji do života*, s. 183.

43 SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 241: „Cette épreuve ne devait pas durer quelques jours, quelques semaines, elle devait ne s'éteindre qu'à l'heure marquée par le Bon Dieu et ... cette heure n'est pas encore venue...“ Viz český překlad: TEREZIE Z LISIEUX, *Autobiografické spisy*, s. 205.

44 MOTHER TERESA, *Come Be My Light*, s. 208–234, obsahuje celou kapitolu s nadpisem „I Have Come to Love the Darkness“.

45 SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1089: „Parce que j'ai plus désiré de ne pas voir le bon Dieu et les saints et rester dans la nuit de la foi que d'autres désirent voir et comprendre.“ Srov. také český překlad: *Vstupuji do života*, s. 105.

46 NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 298: „Thérèse's poetic voice nowhere indicates the language of faith and hope.“

47 Výbor z Tereziiných básní vyšel v českém překladu: *Básně svaté Terezie z Lisieux*, vybrala, přeložila a průvodním slovem opatřila A. Janoušková, 2. vyd., Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2003.

48 SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 739–741. Tato báseň není obsažena ve výboru citovaném v předchozí poznámce.

mj. o text Ef 6,11–17, kde autor listu užívá vojenské terminologie na vyjádření duchovních skutečností. V 8. verši 4. sloky Tereziiny básně se nachází slovní spojení „le Bouclier de mon cœur“ (štít mého srdce). V Ef 6,16 je vazba τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως (štít víry). Nevin z toho dělá závěr: „Ne víra, ale její vlastní srdce má chránit Marii.“⁴⁹ To ovšem je hrubý omyl. Genitiv „víry“ (τῆς πίστεως) v Ef 6,16 je jiného druhu než v básni; odborně se mu říká epexegetický, protože vysvětluje nadřazený pojem. Zde toto spojení odpovídá vyjádření: Štít, kterým je víra. V Tereziině básni spojení „mého srdce“ (de mon cœur) představuje genitiv (ve francouzštině je to předložková vazba odpovídající genitivu) posesivní, který vyjadřuje, komu co patří. Tedy: Štít, který má moje srdce. Vazba „štít mého srdce“ se v rámci interpunkce textu básně dá chápat dvojím způsobem. Buď tvoří jednu větu s následujícím „Dieu des Armées“, tj. „Bůh zástupů“. A pak máme výpověď „Štítem mého srdce je Bůh zástupů.“ Nebo toto spojení patří k předcházejícímu verši a máme zde větu „L’Obéissance est ma forte Cuirasse et le Bouclier de mon cœur (Poslušnost je mým pevným pancířem a štítem mého srdce).“ A následující „Dieu des Armées“ na začátku nového řádku tvoří potom oslovení, tj. „Bože zástupů“. Tato druhá možnost se zdá vzhledem k následujícímu textu pravděpodobnější.⁵⁰ Terezie se zde skutečně odchyluje od Ef 6,16. Její jazyk však má rozhodně charakter vyznání víry. Týká se to výpovědi o poslušnosti, ale vyznání víry je vyjádřeno rovněž ve spojení „Dieu des Armées“, ať už se jedná o oslovení nebo o podmět věty. Terezie se nechává inspirovat Starým zákonem,⁵¹ i když formuluje vlastní myšlenku. Třebaže tato slova své básně věnuje sv. Terezie své sestřenci, nelze pochybovat, že všechny formulace bere také plně za své. Z nich nemůžeme vyloučit rovněž prvek naděje. Poslušnost vůči „Bohu zástupů“ je zárukou vytrvání v povolání i dosažení cíle života. To chtěla Terezie své příbuzné nejen radit, ale to také sama prožívala a vyznávala. Nejde samozřejmě o to, kolikrát se v jejích spisech vyskytuje slovo „víra“ (a „naděje“), ale jde o obsah a smysl jejích výpovědí.

Těžko hledat výmluvnější a hmatatelnější doklad vyznání (a vyznávání) víry u sv. Terezie z Lisieux než skutečnost, že nosila u sebe Apoštolské vyznání víry napsané vlastní krví.⁵² Nevin tuto skutečnost nezamlčuje. Dokonce publikuje reprodukci (třebas málo kvalitní) lístku s tímto vyznáním.⁵³ Ale činí to pozoruhodně v kapitole, která pojednává o Tereziině nemoci.⁵⁴ I když ponecháme stranou otázku vědomého záměru, na velkou část čtenářů musí tento fakt působit tak, že budou

⁴⁹ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 203: „Not faith but her own heart shall protect Marie“.

⁵⁰ Na www.abbaye-saint-benoit.ch/saints/carmel/thereseenfj/poesies1/040.htm [cit. 02. 09. 2008] má báseň „Mes Armes“ odlišný pravopis a hlavně místo „Dieu des Armées“ je na začátku samostatné strofy „O Dieu vainqueur!“ („Bože Vítězi!“ nebo „Vítězný Bože!“). Nejedná se zřejmě o původní, ale o dodatečně upravený text. Nicméně je to doklad interpretace ve smyslu oslovení.

⁵¹ Srov. např. Žl 80,5.8.15.20; 84,9; 89,9, kde se vyskytuje „Bože zástupů“. Bůh je označen jako „štít“ např. v Žl 3,4; 7,11; 18,3.31; 28,7; 33,20; 59,12; 84,12; 115,9–11; 119,114; 144,2; také Př 30,5. Každopádně Terezie sama vyslovuje toto starozákonní vyznání o Bohu jako o štítu v rukopise Matce Gonzaze (C 9r^o): „On (Pán) je můj štít, v něho doufám (Il est mon bouclier, j’espère en Lui);“ a sama také připojuje odkaz na žalm 143 (Žl 144,2). Viz SAINTÉ THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 245; srov. český překlad: TEREZIE Z LISIEUX, *Autobiografické spisy*, s. 209.

⁵² Viz SAINTÉ THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1456.

⁵³ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 269.

⁵⁴ Ať už přeložíme název kapitoly „Tubercular“ (NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 249–286) do češtiny jako „Tuberačka“ nebo „Souchotinářka“, bude to asi o dost pejorativnější, než jak to zní v originále.

aspoň v podvědomí spatřovat v tomto vyznání víry něco chorobného. Z věcného hlediska je ovšem horší, že se autor tímto textem na tomto místě jako vyznáním víry vůbec nezabývá. Činí tak až později naprosto nesolidním způsobem (či spíše „nezpůsobem“) ve spojení s jiným textem, ve kterém Terezie sama (v červnu 1897) říká: „Myslím, že za jeden rok jsem udělala víc úkonů víry než během celého svého života.“⁵⁵ Nevin to odmítá interpretovat jako projev víry „z celého srdce“ v existenci nebe (v tom výslovně oponuje francouzskému autorovi P. Descouvemontovi) a říká, že „tyto úkony, včetně psaní krví, naznačují pravý opak, že to byla nouzová opatření, zamýšlená jako opora. Kdyby si byla jistá ve víře a naději, nepotřebovala by takové pomůcky.“⁵⁶ Tím Nevinův „nezpůsob“ nekončí, protože k tomu dodává: „Recitování malých úkonů víry ve skutečnosti znamená recidivu k farizejskému vedení záznamů, které nechala za sebou ve svém dětství.“⁵⁷

Terezie se ve svém dětství setkávala se zbožností, která kladla velký důraz na počet určitých úkonů, a sama takové projevy zbožnosti také praktikovala, jak to sama připomíná, když vypráví o své přípravě na první sv. přijímání.⁵⁸ Ale i při takových úkonech zbožnosti je neadekvátní bez ohledu na další okolnosti hovořit o farizejství. Pro Terezii je charakteristická (od útlého dětství až do konce života) snaha o opravdovost, kterou vyjádřila (podle zápisu své sestry Pavlínky) 7. 7. 1897 větou „mám hrůzu z přetvářky (j'ai horreur de la «feintise»“).“⁵⁹ Tímto a podobnými výroky budila pozornost.⁶⁰ Jedná se o její celoživotní postoj vůči opravdovosti a pravdě. Terezie sama uvádí ve svém rukopisu A (11r^o), jak ji už jako malou viděla její matka, když cituje z jednoho matčina dopisu: „nezalhalaby za nic na světě.“⁶¹

⁵⁵ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 243: „Je crois avoir fait plus d'actes de foi depuis un an que pendant toute ma vie“ (C 7 r°). Srov. český překlad: TEREZIE Z LISIEUX, *Autobiografické spisy*, s. 207.

⁵⁶ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 302: „these actions, including the blood-writing, suggest the very opposite, that these were emergency measures meant to shore her up. Had she been secure in her faith and hope, she would not have needed such recourses.“

⁵⁷ Tamtéž: „The little acts-of-faith recitation actually marks a recidivism to the pharisaical ledger keeping she had outgrown in her childhood.“

⁵⁸ V rukopisu adresovaném Matce Anežce od Ježíše (rodné sestře Pavlíně) můžeme číst (A 33 r°): „Každý den jsem udělala velké množství úkonů zbožnosti (pratiques), které vytvářely tolik květů, udělala jsem ještě větší počet toužebných vzdechů (aspirations), které jste každý den zapisovala do mé knížečky...“ (viz SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 243; srov. český překlad: TEREZIE Z LISIEUX, *Autobiografické spisy*, s. 72).

⁵⁹ Viz SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1027.

⁶⁰ Franc. substantivum „feintise“ (přetvářka) bylo už v 19. století více či méně zastaralé, jak je např. patrné ze 6. vydání slovníku Francouzské akademie z roku 1835 (*Dictionnaire de l'Académie Française*, 6. vyd., sv. 1, Paris: Firmin Didot, 1835, s. 740): „FEINTISE. s. f. Feinte, déguisement. Il a vieilli.“ Terezie musela být už tím slovem nápadná. Moderní ekvivalent je „dissimulation“. Podobně se měla vyjádřit (podle záznamu Matky Anežky) 13. 7. 1897 („Jednám všdycky bez ‚přetvářky‘ [sans «feintise»]“ – viz SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1040; srov. TEREZIE Z LISIEUX, *Vstupuji do života*, s. 64) a 11. 8. 1897 („Nikdy ‚se nepřetvařuji‘ [Jamais je ne «feins»], nejsem jako Jeroboamova žena“ – viz SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1089; srov. TEREZIE Z LISIEUX, *Vstupuji do života*, s. 105). T. R. Nevin se zmiňuje jenom o výroku ze 7. 7. (NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 272), jímž Terezie odmítla pobídku Matky Anežky, aby povzbudila ošetřujícího lékaře dr. Cornièra, ale žádné duchovní souvislosti v něm nevidí. Zajímá ho pouze Tereziina nemoc.

⁶¹ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 85: „elle ne mentirait pas pour tout l'or du monde“. Srov. také: TEREZIE Z LISIEUX, *Autobiografické spisy*, s. 32. Jedná se o dopis, který paní Zélie Martinová poslala 22. 3. 1877 své dceři Pavlíně.

Tento postoj ji provázel až do smrti.⁶² V den Tereziiny smrti (30. 9. 1897) zaznamenala její sestra Pavlína tato slova: „Ano, zdá se mi, že jsem vždycky hledala jen pravdu.“⁶³ Ale i pouze z čistě věcného hlediska je třeba říci, že u „úkonu víry“ se jedná koneckonců o modlitbu.⁶⁴ Mohlo se jednat o určitou pevnou formuli,⁶⁵ ale také o osobní formulaci. Od sv. Terezie máme dochován její „úkon víry“. Jedná se o modlitbu č. 19. Zní takto: „Můj Bože, s pomocí tvé milosti jsem připravena na potvrzení své víry prolít všechnu svou krev.“⁶⁶ Terezie svou víru nepochybně vyznávala opravdově. Obecně je jasné, že úkony víry patří ke křesťanskému životu a nejsou určeny pouze pro dobu jasného ohrožení víry. Tehdy by měly jen zintenzivnět. To dokládá i shora uvedený postoj sv. Terezie. O modlitbě č. 19 se Nevin zmiňuje, ale bez rozebírání jejího skutečného významu.⁶⁷ Řečeno stručně: Nevinovo hodnocení jak Tereziiných úkonů víry, tak i vlastní krví napsaného Apostolika je mírně řečeno krajně nespravedlivé. Jedná se však nepochybně o jednoznačné doklady toho, že sv. Terezie vytrvale a odvážně vyznávala svou víru.

Pro svůj pohled se snaží Nevin také interpretovat další celkem jasné svědectví Terezie z Lisieux o její víře. V rukopise napsaném pro Matku Gonzagu Terezie v červnu 1897 vysvětluje, co prožívá, když píše o nebeském štěstí (C 7v^o): „nepociťuji při tom žádnou radost, neboť prostě opěvuji to, co *chci věřit*. Je pravda, že někdy docela malý paprsek slunce osvítl mou temnotu a tehdy zkouška *na okamžik* přestane, ale potom místo aby mi vzpomínka na tento paprsek způsobila radost, činí mou temnotu ještě hustší.“⁶⁸ Nevin ohledně tohoto textu odmítá názor, který mají „někteří komentátoři“, že „chtít věřit znamená tolik jako věřit (wanting to believe

⁶² K významu pravdy a opravdovosti v duchovním životě sv. Terezie srov. např. P. D'ORNELLAS, *Sainte Thérèse de l'Enfant-Jésus: «Ma folie à moi c'est d'espérer»*, Paris: Mame, 1997, s. 55–75.

⁶³ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1144: „Oui, il me semble que je n'ai jamais cherché que la vérité;“ srov. TEREZIE Z LISIEUX, *Vstupuji do života*, s. 150.

⁶⁴ Ve slovníku Francouzské akademie z r. 1835 (*Dictionnaire de l'Académie Française*, sv. 1, s. 24) se uvádí (s.v. „acte“) jako příklad věta: „Vous trouverez dans ce livre de prières les actes de foi“ (V této modlitební knize najdete úkony víry). NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 322, hovoří o „mantra-like prayer“. Křesťanská tradice zná pojem „stělná modlitba“, který je z věcného hlediska každopádně mnohem příhodnější.

⁶⁵ Ve francouzštině takový formální úkon víry např. zní: *Mon Dieu, je crois fermement en toutes les vérités que vous nous avez révélées et que vous nous enseignez par votre Église, parce que vous ne pouvez ni vous tromper ni nous tromper* („Můj Bože, pevně věřím ve všechny pravdy, které jsi nám zjevil a kterým nás učíš prostřednictvím své církve, protože ty nemůžeš klamat sám sebe ani nás.“) Viz: „Acte de foi,“ http://fr.wikipedia.org/wiki/Acte_de_foi [cit. 7. 6. 2008].

⁶⁶ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 974: „Mon Dieu, avec le secours de votre grâce je suis prête à verser tout mon sang pour affirmer ma foi.“ Jednalo se o text psaný tužkou na útržku z okraje dopisu o rozměrech asi 2 × 9 cm (viz SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1456). V SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 974, se také uvádí, že existuje ještě „jiné čtení“ s formulací „za každý článek vyznání víry (pour chacun des articles du Symbole)“, ale neříká se, zda se tento text dochoval v písemné podobě.

⁶⁷ Viz NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 322 a 368, pozn. 15. V pozn. 37 na s. 366 cituje Nevin (bez jakéhokoliv komentáře) podobné vyznání z rukopisu C 7r^o, v němž Terezie dosvědčuje, co říká Ježíši: „říkám mu, že jsem připravena prolít svou krev až do poslední kapky, abych vyznala, že existuje nebe (je Lui dis être prête à verser jusqu'à la dernière goutte de mon sang pour confesser qu'il y a un Ciel).“ Viz SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 243; srov. také: TEREZIE Z LISIEUX, *Autobiografické spisy*, s. 207.

⁶⁸ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 244: „je n'en ressens aucune joie, car je chante simplement ce que je veux croire. Parfois il est vrai, un tout petit rayon de soleil vient illuminer mes ténèbres, alors l'épreuve cesse un instant, mais ensuite le souvenir de ce rayon au lieu de me causer de la joie rend mes ténèbres plus épaisses encore.“ Srov. také: TEREZIE Z LISIEUX, *Autobiografické spisy*, s. 207n.

is tantamount to believing).“⁶⁹ Tím však Nevin dělá z víry jakousi dovednost, po které sice někdo může toužit, ale nemusí ji získat. To je ovšem na hony vzdálené víře, o níž čteme na stránkách bible a kterou se zabývá křesťanská teologie.⁷⁰ Ale i samotná čistě racionální interpretace tohoto textu nemůže přehlédnout Tereziinu zmínku o světlých *okamžicích*. Rozhodně to nejsou krátkodobé zdařilé pokusy v úsilí o víru, protože si je Terezie sama nepřipravila. Je tedy zcela jasné, že sv. Terezie v tomto textu hovoří o tom, jak víru prožívá, a ne o tom, jak víru nemá.

Pro Nevina mají být potvrzením existence lásky bez víry také slova sv. Terezie, která zachytila její setra Pavlína 4. 8. 1897: „Ó, jak cítím, že bych zmalomyslněla, kdybych neměla víru! Nebo spíše kdybych nemilovala Pána Boha.“⁷¹ Nevin chce brát tato slova jako připustku.⁷² Ale koncesivní smysl („i když nemám víru...“) tyto věty rozhodně nemají. Zde si Nevin minimálně popletl terminologii. Spojení *ou plutôt* (nebo spíše) vyjadřuje ve francouzštině upřesnění či korekci předcházejícího tvrzení. Teoreticky by se sice mohlo takové upřesnění rovnat úplné opravě a popření první výpovědi, ale to je velmi nepravděpodobné. Taková myšlenka by se normálně vyjádřila jasným popřením prvního tvrzení. Podíváme-li se na známý text sv. Terezie (rukopis B 3v^o), v němž Terezie říká, že když otevřela 12. kapitolu Prvního listu Korinťanům, nepoznávala se v žádném z údů církve, které popisuje sv. Pavel, „nebo spíše (ou plutôt)“ se chtěla poznávat ve všech,⁷³ je jasné, že v něm nepopírá první myšlenku, ale jen ji upřesňuje. Tak také nelze chápat jinak slova ze 4. 8. 1897. Navíc ovšem máme ještě další velmi jasné svědectví tohoto druhu zapsané k 22. 9. 1897: „Ano!!! jaká milost, že mám víru! Kdybych neměla víru, neváhala bych ani okamžik a vzala bych si život.“⁷⁴

Tereziin důraz na lásku nepochybně souvisí s jejím „objevením“ lásky jako svého povolání, jak o něm svědčí v rukopisu B (3v^o). Byla to četba 13. kapitoly Prvního listu Korinťanům, která jí odhalila povolání lásky: „v srdci církve, své matky, budu

⁶⁹ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 294.

⁷⁰ Je paradoxní nebo snad i úsměvné, když T. R. Nevin (*Thérèse of Lisieux*, s. 300) kritizuje J.-F. Sixe, že pro něho je vztah mezi vírou a nevírou „pure voluntarist“. Něco takového si stěží mohl tento francouzský teolog myslet. Zde máme spíše jeden z dokladů neodbornosti teologického myšlení T. R. Nevina. Jeho posuzování Tereziiny snahy *chtít věřit* vychází z naprosto nebiblické představy Boha, který by odmítal dát milost víry tomu, kdo po něm touží a kdo ho miluje.

⁷¹ SAINTE THÉRÈSE, *Ceuvres complètes*, s. 1076: „Oh! comme je sens que je me découragerais si je n'avais pas la foi! ou plutôt si je n'aimais pas le Bon Dieu;“ viz také (stejný překlad): TEREZIE Z LISIEUX, *Vstupuji do života*, s. 94.

⁷² NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 305: „these little words are revelatory if taken to be concessive.“

⁷³ Viz SAINTE THÉRÈSE, *Ceuvres complètes*, s. 226: „ou plutôt je me voulais reconnaître en tous...“ Srov. TEREZIE Z LISIEUX, *Autobiografické spisy*, s. 188.

⁷⁴ SAINTE THÉRÈSE, *Ceuvres complètes*, s. 1133: „Oui!!! quelle grâce d'avoir la foi! Si je n'avais pas eu la foi, je me serais donné la mort sans hésiter un seul instant;“ srov. také překlad: TEREZIE Z LISIEUX, *Vstupuji do života*, s. 143. V tzv. „zelených sešitech“ (na rozdíl od „žlutého sešitu“, v němž jsou záznamy Matky Anežky o Tereziiných slovech v posledních měsících života) je zápis k 22. 8. 1897, podle něhož Terezie při velkých bolestech, které prožívala, říkala, že by se před nemocnými lidmi, kteří trpí takovýmto způsobem, měly uschovat léky, aby si nevzali život. Sama „kdyby neměla víru, neváhala by ani okamžik vzít si život (si elle n'avait pas eu la foi, elle n'aurait pas hésité un instant à se donner la mort)“ (SAINTE THÉRÈSE, *Ceuvres complètes*, s. 1104; srov. také: TEREZIE Z LISIEUX, *Vstupuji do života*, s. 118). I když všechna svědectví o odmítání sebevraždy nejsou přímo od Terezie, vyplývá z logiky věci, že ten, kdo si v těžkých chvílích z náboženských důvodů nesáhne na život, musí *věřit* v něco víc, než je tento pozemský život.

láskou.⁷⁵ T. R. Nevin ovšem vidí v 1 Kor 13 argument pro Tereziinu lásku bez víry a naděje. Tvrdí: „Velkolepý hymnus na duchovní lásku v prvním listu sv. Pavla korintským křesťanům stojí skoro jako argument sám o sobě pro obecnou dostatečnost lásky.“⁷⁶ V dějinách se snad nevyskytla pokřivenější interpretace tohoto Pavlova textu o lásce.⁷⁷ Nevin sice vidí pro svoje tvrzení snad zbytečně určitou překážku v 1 Kor 13,7,⁷⁸ kde se říká o lásce, že πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, tj. v možném překladu: „stále věří, stále doufá,“⁷⁹ ale úplně ignoruje 13,13 („a tak nyní zůstává víra, naděje, láska“) a samozřejmě celý kontext Pavlových listů i Nového zákona. To rozhodně neplatilo pro sv. Terezii, protože ta se snažila s vynaložením všech sil a zcela seriózně vyznávat víru.⁸⁰

Když Terezie popisuje Matce Gonzaze, jakou temnotu ve víře prožívá, vyznává při tom o nebi (C 5v^o až 6r^o): „Není to historka, vymyšlená jedním obyvatelem smutné země, kde přebývám, je to jistá skutečnost, neboť Král vlasti se zářivým sluncem přišel, aby 33 let žil v zemi temnoty...“⁸¹ Tuto pasáž Nevin nezmiňuje. Vidíme, že Terezie dokáže pro svou víru také nacházet racionální zdůvodnění. Rozlišuje mezi tím, co prožívá, a tím, co věří. Vůči Ježíši říká (C 7r^o): „ačkoliv nemám požitek z víry, snažím se alespoň dělat její skutky.“⁸² Ani toto vyznání Nevin necituje.

Z posledních měsíců života sv. Terezie z Lisieux nacházíme v pramenech, které zachycují její výpovědi, desítky svědectví o její víře. Mezi nimi zaujímají nemalou část speciálně vyznání víry v nebe. V zápiscích Matky Anežky se opakovaně objevuje věta „až budu v nebi“ nebo podobná formulace.⁸³ Nejznámější v tomto ohledu jsou z tohoto sešitu „posledních rozhovorů“ asi slova zachycená po chrlení krve

⁷⁵ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 226: „dans le Cœur de l'Église, ma Mère, je serai l'Amour“; srov. TEREZIE Z LISIEUX, *Autobiografické spisy*, s. 188.

⁷⁶ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 312: „The magnificent hymn to spiritual love in St. Paul's first letter to Corinth's Christians stands almost as an argument unto itself for the all-sufficiency of love.“

⁷⁷ To si dovoluje autor tvrdit, protože prostudoval desítky komentářů a další odborné literatury k 1 Kor 13.

⁷⁸ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 312.

⁷⁹ Odůvodnění tohoto překladu viz TICHÝ, *Chvála lásky*, s. 81n. Toto πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει bývá někdy chápáno o teologické víře a naději (tak např. A. LINDEMANN, *Der Erste Korintherbrief*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2000, s. 288), ale logičtější se jeví výklad, který zde vidí „víru“ a „naději“ ve vztahu k druhým lidem (tak např. C. SPICQ, *Agapè dans le Nouveau Testament: Analyse des textes*, sv. 2, Paris: Gabalda, 1959, s. 92, pozn. 2; SCHRAGE, *Der erste Brief*, s. 302).

⁸⁰ Význam, který Terezie přikládala víře, je patrný např. z toho, že když v rukopise pro Matku Gonzazu (C 7v^o) projevuje svou ochotu snášet utrpení a říká Bohu, že kdyby on – což je nemožné – nevěděl o jejím utrpení, byla by šťastná, kdyby tím mohla „zamezit nebo odčinit jediné provinění proti víře (empêcher ou réparer une seule faute commise contre la Foi)“ (SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 243; srov. také český překlad: *Autobiografické spisy*, s. 207). V novější edici THÉRÈSE DE LISIEUX, *Histoire d'une âme*, nouvelle édition critique réalisée et commentée par Conrad De Meester, Paris: Presses de la Renaissance, 2005, s. 286, která se snaží věrně reprodukovat interpunkci originálních rukopisů, je za slovem Foi (víra) 17 (!) teček.

⁸¹ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 241: „Ce n'est pas une histoire inventée par un habitant du triste pays où je suis, c'est une réalité certaine car Le Roi de la patrie au brillant soleil est venu vivre 33 ans dans le pays des ténèbres;“ viz také TEREZIE Z LISIEUX, *Autobiografické spisy*, s. 205.

⁸² SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 243: „tout en n'ayant pas la jouissance de la Foi, je tâche au moins d'en faire les œuvres.“ Franc. výraz *jouissance* může mít také právní význam „požívání, užívání“. Ale Terezie jej rozhodně nechápala v tomto právním smyslu, který by mohl navozovat myšlenku „vyřazení“ víry, nýbrž zcela jistě v běžném smyslu „potěšení, požitek, slast“. To vyplývá i ze zmínky o „skutcích víry“. Ty byly pro Terezii samozřejmě také skutky lásky (srov. C 11v^o, kde cituje Mt 7,21).

ve 2 hodiny ráno 17. 7. 1897: „chci strávit své nebe konáním dobra na zemi.“⁸⁴ Nevin spojuje první zmínku o těchto slovech pouze se skoro ironickou poznámkou, že udělala málo dobrého pro ošetřujícího lékaře de Cornièra, dokud byla ještě na zemi.⁸⁵ Toto „zametání pod stůl“ svědectví, která podkopávají jeho tezi, je pro Nevina typické (když zde ponecháme stranou jasný útok na Terezií).⁸⁶

Ale samozřejmě významnější jsou přímá svědectví sv. Terezie, tj. to, co sama napsala. I zde je dostatek zcela jasných svědectví o její víře v nebe v posledních měsících a týdnech života. Spíše ukázkově připomeňme některá místa z jejích dopisů, které nepochybně s velkým potěšením a velkou uvolněností psala dvěma „duchovním bratrům“: A. Roullandovi a M. Bellièrovi.⁸⁷ Např. 14. 7. 1897 napsala Terezie A. Roullandovi: „budu Vám mnohem užitečnější v nebi než na zemi.“⁸⁸ O den dříve v dopise adresovaném M. Bellièrovi vyjádřila myšlenku, že až bude adresát číst tento dopis, ona možná už nebude na zemi, „ale v lůně věčných slastí.“⁸⁹ Připomeňme ovšem především dopis, napsaný témuž adresátovi 9. 6. 1897, který však nebyl odeslán, protože zdravotní stav sv. Terezie se zlepšil. V tomto neodeslaném dopise Terezie nejen své psaní končí slovy „na shledanou v nebi“,“⁹⁰ ale krátce předtím formulovala následně často opakovaná slova „já neumírám, já vstupuji do života.“⁹¹ Zdá se, že z tohoto druhu textu (Tereziiných dopisů) zaznamenává Nevin pouze jedno místo k tématu víry v nebe.⁹² Je v dopise z 9. 1. 1897 adresovaném Pavlíně, kde Terezie napsala: „Doufám, že brzy půjdu tam nahoru.“⁹³ Nevin ovšem hned cituje také následující větu po důvodové spojce „puisque“ (protože, poněvadž): „Je-li

⁸³ Vedlejší věta „quand je serai au Ciel (až budu v nebi)“ je zaznamenána k 6. 7., 8. 7. a 13. 7. 1897; viz SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1026, 1029 a 1038. Srov. také: TEREZIE Z LISIEUX, *Vstupuji do života*, s. 52, 54 a 63. Dále srov. např. k 25. 7. 1897: „Jsem spokojená, že půjdu do nebe (je suis contente d'aller au Ciel);“ viz SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1058, TEREZIE Z LISIEUX, *Vstupuji do života*, s. 78. Nebo 15. 8. 1897: „až budu tam nahore (quand je serai là haut);“ viz SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1092, TEREZIE Z LISIEUX, *Vstupuji do života*, s. 107.

⁸⁴ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1050: „je veux passer mon Ciel à faire du bien sur la terre;“ srov. TEREZIE Z LISIEUX, *Vstupuji do života*, s. 71n.

⁸⁵ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 277: „she did little good for de Cornière while she was still earthside.“

⁸⁶ Nevin cituje tento výrok ještě jednou i ve francouzském znění (NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 292), ale pouze nesmyslně interpretuje přivlastňovací zájmeno „mon“ (své), jako by Terezie nechtěla nebe „among the blessed“ (mezi blaženými).

⁸⁷ Adolphe Roulland (1870–1934) byl vysvěcen na kněze 28. 6. 1896. 3. 7. 1896 se setkal na Karmelu v Lisieux s Terezií. 2. 8. 1896 odjel jako misionář do Číny, odkud se vrátil v roce 1909. Maurice-Marie-Louis Bellière (1874–1907) musel jako seminarista koncem roku 1895 nastoupit vojenskou službu. Duchovní spojení s Terezií mu mělo pomoci v uchování povolání. 29. 9. 1897 (den před Tereziinou smrtí) odplouvá z Marseille, aby se stal misionářem u Bílých otců. 1901 byl vysvěcen na kněze. 1901 až 1905 působil v Africe jako misionář. Umírá mladý asi na následky spavé nemoci. Ke korespondenci a osudům obou misionářů viz např.: TERESE VON LISIEUX, *Mein lieber kleiner Bruder: Briefwechsel mit zwei Missionaren*, Würzburg: Echter, 2006.

⁸⁸ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 609: „je vous serai bien plus utile au Ciel que sur la terre;“ srov. také: *Dopisy Terezie z Lisieux*, s. 324.

⁸⁹ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 607: „Peut-être ... ne serai-je plus sur la terre, mais au sein des délices éternelles;“ srov. také: *Dopisy Terezie z Lisieux*, s. 322.

⁹⁰ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 601: „au revoir au Ciel“; viz *Dopisy Terezie z Lisieux*, s. 314.

⁹¹ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 601: „je ne meurs pas, j'entre dans la vie;“ *Dopisy Terezie z Lisieux*, s. 314.

⁹² Viz NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 269.

⁹³ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 571: „J'espère d'aller bientôt là-haut.“ Viz také: *Dopisy Terezie z Lisieux*, s. 280.

nebe, je pro mne.“⁹⁴ Nevin sice zaznamenává, že se jednalo o variantu z veršované hry Alexandra Soumeta *Jeanne d'Arc* z r. 1825 (Terezie ve své hře o Janě z Arku [Zbožná rekreace 3, 22 r°/v^o] verš „Pro koho by bylo nebe, kdyby nebylo pro tebe“ mylně připisuje dramatikovi d'Avrignymu),⁹⁵ ale toto vyjádření si nicméně započítává ve prospěch své teze.⁹⁶ Je pravděpodobné, že psychologicky byla Terezie vedena k formulaci „je-li nebe...“ svými pokušeními proti víře,⁹⁷ ale na druhé straně je nepochybné, že svou podmínkovou větu chápala jako (ve skutečnosti velmi volný) citát, který nevyjadřuje pochybnost, ale naopak víru v nebe. Každopádně z hlediska vědomé pochybnosti zde nelze vidět ani jakési 1:1 vůči předešlému vyznání víry v nebe, jak to naznačuje Nevin. Na straně skutečné nevíry zůstává i v tomto případě nula a na straně vyznání víry je samozřejmě obrovské množství svědectví, z nichž jsme mohli uvést jen některá.

I průměrný, ale pozorný čtenář by se mohl autora knihy o Terezii z Lisieux zeptat, co pro něho znamená víra a co si představuje pod vírou v nebe. T. R. Nevin dává jen tušit, jaké jsou jeho představy. Alespoň z teologického hlediska se zdá, že jsou hodně mechanické a dost naivní. Jaksi nevnímá, že křesťanská víra se neprojevuje jen ve výslovných vyznáních, ale v celém životě. Tento život má ovšem projevy, které víru dost jasným způsobem demonstrují. K těmto projevům patří prvotním a základním způsobem osobní modlitba.⁹⁸ A víra v nebe se neprojevuje v první řadě v nějakých libých představách, i když možná se to tak povrchnímu čtenáři Tereziiných spisů může zdát. Takovou představu podle všeho převzal také T. R. Nevin. Ztráta oblažujících představ o nebi ovšem není ztrátou víry v nebe, protože ta spočívá především v osobním vztahu k Bohu.⁹⁹ Ten byl u Terezie i v posledních měsících a týdnech života zřetelně patrný.

Jestliže Nevin rozšiřuje svou specifikaci Tereziiny nevíry kromě nebe také na peklo a očistec,¹⁰⁰ je to bez jakékoliv solidní opory v pramenech. Terezie hovořila

⁹⁴ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 571: „S'il y a un Ciel, il est pour moi;“ srov. také: *Dopisy Terezie z Lisieux*, s. 280.

⁹⁵ Viz SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 854 a vysvětlující pozn. 2 k dopisu 216 na s. 1335.

⁹⁶ Srov. NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 269: „her doubts were evident.“

⁹⁷ Srov. SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1335, pozn. 2 k dopisu 216, kde se pokládá toto pozadí za jisté: „une allusion voilée à son épreuve de la foi.“

⁹⁸ O teologovi K. Rahnerovi jsem slyšel vyprávět, že po jedné z jeho přednášek mu někdo položil otázku: „A věříte tomu, co říkáte?“ Rahner se chvíli zamyslel a potom odpověděl: „Modlím se.“ Třebaže nemůžeme tuto událost lokalizovat v místě a čase a uvést přesný zdroj informace, je citovaná odpověď plně na úrovni velkého teologa. Upřímná osobní modlitba je nepochybně nejhmotatelnějším projevem neviditelné osobní víry. To můžeme bez váhání právě také konstatovat u sv. Terezie z Lisieux.

⁹⁹ Asi v roce 1979 (nanejvýš to mohlo být o rok později) jsem sledoval v živém vysílání Rakouského rozhlasu rozhovor s K. Rahnerem. Téměř na závěr pořadu (pořad „Von Tag zu Tag“ existuje dodnes!) položila moderátorka Rahnerovi otázku: „Co očekáváte od smrti?“ Rahnerova odpověď – alespoň její první fáze – byla velmi stručná: „Boha.“ Potom teprve začal vysvětlovat (v termínech své teologie), o jakého Boha se jedná: o nevýslovné, nepochopitelné tajemství atd. Nevzpomínám si, že by explicitně hovořil o „nebi“. Ale jeho odpověď právě velmi jasně vyjadřovala křesťanskou víru v nebe.

¹⁰⁰ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 295: „she could never credit hell and purgatory.“

o peklu málo,¹⁰¹ ale jeho existenci brala vážně. Připomeňme jen 6. verš ze 4. sloky shora uvedené básně „Mes Armes“.¹⁰² Samozřejmě věřila také v očistec.¹⁰³

Speciálním vynálezem je Nevinovo tvrzení, že se Terezie neopírala o „creedal faith“, tj. víru, která staví na vyznáních víry, definicích koncilů atd.¹⁰⁴ Takovou víru a naději staví do protikladu k Tereziině lásce.¹⁰⁵ Toto tvrzení vypadá spíše jako Nevinovo (zde nelze říci „zbožné“) přání, jakou víru by si nechal líbit on, než co lze při uvážené analýze pramenů zjistit. Sv. Terezie nebyla teoložkou a nerozebírala věroučné definice koncilů apod., ale podoba jejího duchovního života, jak vyplývá z pramenů, svědčí o jasném zakotvení ve víře katolické církve. Připomeňme jen její vztah k eucharistii (vyjádřený např. v básni 25) nebo její zbožné přijetí svátosti pomazání nemocných („posledního pomazání“ v tehdejší terminologii) 30. 7. 1897¹⁰⁶ či lásku k Panně Marii. Objevení jedinečného postavení lásky v 1 Kor 13 samozřejmě nezrušilo význam víry a naděje.

Ačkoliv Nevin uvádí ve své knize poměrně hodně citátů z děl sv. Terezie, přesto čtenář, který zná tato díla, musí mít dříve či později dojem, že Nevin ve svých svévolečných a nepodložených tvrzeních hovoří vlastně o někom jiném než o sv. Terezi z Lisieux. A když si tento čtenář zachová vědomí, o kom Nevin mluví, má někdy až velmi silný dojem, že se podobá zdravému člověku, kterému někdo říká do očí: „Nemáte nos mezi očima!“ A když mu odvěti: „Ale přece mám“, uslyší jako odpověď: „Nemáte, protože mně se nelíbí.“ Není překvapivé, že zvláště u toho, kdo prožil ve svém životě velké zkoušky, se setkáváme s vyjádřeními, která jsou navzájem v určitém napětí. Tak je tomu jistě i u sv. Terezie. Nelze však zdůrazňovat jen jednu výpověď na úkor celku a není možné přehlížet to, co jasně převažuje a co je hlavní, charakteristické a nosné.¹⁰⁷

¹⁰¹ SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1258, pozn. 191, uvádí 10 míst.

¹⁰² SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 740: „De tout l'enfer je brave la fureur (vzdoruji zuřivosti celého pekla).“

¹⁰³ Např. k 8. 7. 1897 zaznamenala Matka Anežka Tereziina slova „Jestli půjdu do očistce, budu velmi spokojená (Si je vais en Purgatoire, je serai très contente);“ viz SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1030, srov. také: TEREZIE Z LISIEUX, *Vstupuji do života*, s. 56.

¹⁰⁴ Viz NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 297: „None of the creedal props sustain the intimacy with Jesus.“

¹⁰⁵ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 295: „stipulatory, creedal faith and hope were never so ripened in Thérèse as to matter to her as love did.“

¹⁰⁶ Srov. SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1067: Terezie prosí o modlitbu, aby přijala tuto svátost co možná nejlépe („aussi bien qu'on peut la recevoir“). Méně přesně má TEREZIE Z LISIEUX, *Vstupuji do života*, s. 85: „tak dobře, jak jen mohu“.

¹⁰⁷ V Halíkově knize (*Vzdáleným nablízku*, s. 7) se nachází mezi čtyřmi „motty“ na titulním listu také citát: „Z lásky k Bohu přijímám všechno, i ty nejpodivnější myšlenky...“ se jménem „Sv. Terezie z Lisieux“ pod ním. K tomu potom v knize čteme (HALÍK, *Vzdáleným nablízku*, s. 51): „Zásadou ‚malé Terezie‘ bylo ‚z lásky k Bohu přijímat i ty nejpodivnější myšlenky‘.“ Uvedený citát odpovídá skutečně Tereziině výroku zaznamenanému 4. 6. 1897 (SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1009: „J'accepte tout pour l'amour du bon Dieu, même toutes sortes de pensées extravagantes qui me viennent à l'esprit;“ cituje také NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 273, ale nevyvozuje z toho nic typického). Kdo však zná Tereziiny spisy, jasně cítí, že tento výrok je netypický a jaksi vypadává z řady. Oproti tomuto sekundárnímu svědectví přes Matku Anežku můžeme uvést autentické stanovisko sv. Terezie vůči zlým myšlenkám, které pochází přibližně ze stejné doby. Terezie napsala Matce Gonzaze (C 7r^o): „je tourne le dos à mes adversaires sans daigner les regarder en face (ke svým nepřátelům se obracím zády a nepokládám je za hodné podívat se jim do tváře);“ viz SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 243 (srov. také: *Autobiografické spisy*, s. 207). Myšlenky vyjadřující podobný postoj najdeme také v záznamech Matky Anežky (6. 8. 1897: „Odrážela jsem hodně pokušení... Ach! Udělala jsem hodně úkonů

Musíme se zmínit ještě o Nevinově „teologickém řešení“ jím předpokládané nepřítomnosti víry a naděje u sv. Terezie. Odvolává se na Tomáše Akvinského, který o Kristu říká, že u něho místo víry bylo otevřené vidění a místo naděje plné chápání.¹⁰⁸ Podle Nevina také Terezie dosáhla „výjimečné jasnosti vidění a chápání“.¹⁰⁹ K tomuto nápadu může teolog asi poznamenat, že něco takového by jistě nebylo překážkou pro Boží všemohoucnost, ale abychom mohli o nějakém dalším člověku (mimo Krista) takovouto mimořádnost tvrdit, musela by být obsažena v Božím zjevení. A to rozhodně není. Tím je věc vyřízena. Soudný čtenář může ještě zvážit, jak se to slučuje s tolika „úkony víry“ sv. Terezie, které ani Nevin nepopírá, nebo se ptát, jak chce Nevin dát dohromady svou „jasnost“ (lucidity) s „temnotou“ (les ténèbres), kterou Terezie prožívala.

Zdaleka jsme nemohli probrat všechna Nevinova vyjádření o víře či nevíře, naději či „ne-naději“ (podle Nevina Terezie „beznadějí“ nepodlehla)¹¹⁰ sv. Terezie z Lisieux. Ale můžeme se odvážit říci, že nic podstatně jiného, než co jsme uvedli, Nevin ve prospěch své teze o ztrátě víry sv. Terezie nemůže nabídnout. Vidíme tedy, že výsledek našeho přehledu Nevinových argumentů je tristní. Nevinovo tvrzení, že sv. Terezie z Lisieux ztratila víru a naději, je teologicky nekompetentní¹¹¹ a histo-

víry...“ 10. 8. 1897: „Jak je možné tak milovat Pána Boha a svatou Pannu a mít tyhle myšlenky! ... Ale já se u nich nezastavuji;“ viz SAINTÉ THÉRÈSE, *Ceuvres complètes*, s. 1079 a 1088). V této souvislosti je na místě také uvést informaci z ústního podání (pochází od sestry Luizy od Ježíše, která byla na Karmelu v Lisieux v letech 1919 až 1982 a slyšela ji od Matky Anežky), že Terezie napadaná rouhavými myšlenkami se kousala do rtů, aby nepronela bezbožná slova, která se jí vnucovala (viz SAINTÉ THÉRÈSE, *Ceuvres complètes*, s. 1456). Z toho je jasné, že u Tereziina výroku ze 4. 6. 1897 se rozhodně nejedná o žádnou její „zásadu“. Spíše jde o vyjádření vynucené momentálním utrpením (Matka Anežka před tímto výrokem zaznamenala, že viděla Terezii „hodně trpět“), kdy se Terezii nedařilo ani „utíkat“ ani „obracet se zády“ a mohla jen se snažit vydržet (srov. také slova o zlých myšlenkách zaznamenaná pro přípravu apoštolského procesu: „Je les subis forcément... mais tout en les subissant je ne cesse de faire des actes de foi [Snaším je z donucení, ale když je snáším, nepřestávám dělat úkony víry];“ viz SAINTÉ THÉRÈSE, *Ceuvres complètes*, s. 1178 a 1468, srov. TEREZIE Z LISIEUX, *Vstupuji do života*, s. 183). Každopádně ono „přijímám“ nelze chápat ve smyslu souhlasného akceptování zlých myšlenek. Pro čtenáře, který nezná spisy sv. Terezie, může být uvedené motto Halíkovy knihy i jeho prezentace v textu zavádějící.

¹⁰⁸ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 315, cituje z *Teologické sumy*: „In loco fidei, habuit apertam visionem; et loco spei, plenam comprehensionem;“ odkazuje (NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 369) na madridské vydání v Biblioteca de Autores Cristianos z r. 1962: 2, s. 406–407.

¹⁰⁹ NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 315: „an exceptional lucidity of vision and understanding“.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 315: „Thérèse did not give in to despair.“

¹¹¹ T. Halík (*Vzdáleným nablízku*, s. 54) označuje Nevina jako „teologa“. Nemáme přehled o tom, co všechno Nevin studoval. Ale jeho teologický „výkon“ je jasně patrný z jeho díla. Z objektivního hlediska je však důležitý jeden malý, ale výmluvný „detail“. Na s. 246 své knihy uvádí Nevin z Tereziina dopisu otci Roullandovi (z 9. 5. 1897) slova, která citují Žl 103,13: „le Seigneur a compassion de nous,“ tj. „Pán se slitovává nad námi“ (Terezie má „nad námi“ místo „nad těmi, kdo se ho bojí,“ ale o to zde teď nejde). NEVIN, *Thérèse of Lisieux*, s. 364, pozn. 58, cituje toto místo ve Vulgátě („Misertus est Dominus timentibus se“) a k tomu dodává: „a present perfect, which suggests a historical compassion ongoing to this moment – only?“ Výraz „present perfect“ zde neoznačuje slovesný čas anglické gramatiky, který v česky psaných mluvnicích angličtiny bývá označován jako „předpřítomný čas“, nýbrž jeden z významů (méně častý) latinského perfekta, který zhruba odpovídá řeckému perfektu. Ale znění „misertus est“ Vulgáty je překladem řeckého aoristu Septuaginty (zde οἰκτίρησεν). Řecký aorist je však normálně vůči perfektu v opozici. Ovšem Septuginta je překladem hebrejského originálu, který zde má tzv. aformativní konjugaci neboli „perfektum“ (konkrétně ״קָרַן״), které nejčastěji odpovídá našemu minulému času, ale v básnických textech (a žalmech) má často význam přítomného času (tento význam pro Žl 103,10–13 uvádí např. výslovně J. C. L. GIBSON, *Davidson's Intro-*

risko-kriticky neseriózní. Ani nevěřící historik by nemohl tuto Nevinovu tezi potvrdit. Ten by asi chápal víru jako přesvědčení o existenci něčeho, co nikdo nevidí. Mohl by možná při povrchním přístupu interpretovat Tereziina slova „nevěřím ve věčný život“ ve smyslu ztráty víry v život po smrti. Ale nemohl by přehlédnout celou řadu dokladů o Tereziině víře. Rozhodně by také nemohl dojít k závěru, že Terezie zemřela bez víry. Její (jasně dosvědčená) poslední slova „Můj Bože... miluji tě!“¹¹² by i pro nevěřícího historika musela být známkou, že jestliže Terezie milovala někoho, koho nikdy neviděla, musela věřit v jeho existenci. S touto úvahou by jistě souhlasil i teolog, který by však mohl dodat: Protože tato slova platila Ježíši Kristu (Terezie se dívala na krucifix, který držela v rukou),¹¹³ máme zde také jasný doklad Tereziiny „creedal faith“.

Nevin neobjevil žádný nový, dosud neznámý text, který by se dotýkal víry sv. Terezie, ani nepředložil nový, lepší klíč k interpretaci známých textů. Je až příliš patrné, že pracuje (ať už vědomě či nevědomě) s neuvěřitelně primitivní rovnicí, která má na jedné straně potíže s vírou nebo pokušení proti ní a na druhé straně, tj. za rovnítkem, už přímo nepřítomnost víry neboli nevíru. Pouhý zdravý rozum ovšem říká, že s takovou rovnicí nelze dospět ke správnému výsledku. Proto se nelze divit, že Nevinovo tvrzení o ztrátě víry a naděje sv. Terezie z Lisieux se nachází zcela mimo realitu. Sv. Terezie z Lisieux je nepochybně skvělým příkladem správného chápání eminentního významu lásky-ἀγάπη, ale také výrazným vzorem vytrvalé víry a naděje.¹¹⁴

ZÁVĚR

Ve středu našeho zájmu byla otázka vztahu křesťanské lásky a víry. Svědectví Nového zákona nepřipouští žádnou pochybnost o tom, že skutečná láska-ἀγάπη se neobejde bez víry. To je potvrzeno i textem 1 Kor 13, který vyzdvihuje jako nejvýznamnější hodnotu věřících v Krista lásku. Nejvíce prostoru jsme věnovali knize T. R. Nevina *Thérèse of Lisieux: God's Gentle Warrior*, protože v ní autor opakuje tvrzení, že Terezie z Lisieux ztratila víru a naději, ale měla lásku. Na základě textů sv. Terezie a svědectví o jejích vyjádřeních v posledních týdnech života jsme dospě-

ductory Hebrew Grammar: Syntax, 4. vyd., Edinburgh: T. & T. Clark, 1994, s. 62). Tak se toto místo také dnes obecně překládá (i tzv. *Psalterium Pianum*, tj. překlad žalmů, který zavedl do breviáře Pius XII., ale který reforma po II. Vatikánu nepřevzala, mělo přezens „miseretur Dominus“). Terezie měla jistě překlad z Vulgáty, ale ten už zřejmě respektoval význam slovesného tvaru původního textu. Nikoho, kdo má základní znalosti o biblickém textu a jeho překladech, ani ve snu nenapadne interpretovat latinský překlad žalmů podle pravidel gramatiky klasické latiny, jak to dělá Nevin. Zde neprozrazuje ani nejzákladnější znalosti teologa a ukazuje se pouze jako klasický filolog.

¹¹² SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1145: „Mon Dieu... je vous aime!“; viz také tamtéž, s. 1165 a 1173. Srov. TEREZIE Z LISIEUX, *Vstupuji do života*, s. 178, 169 a 178.

¹¹³ Viz SAINTE THÉRÈSE, *Œuvres complètes*, s. 1144n.

¹¹⁴ Zajímavé poučení o eschatologické víře sv. Terezie z Lisieux v jednotlivých obdobích jejího života lze najít v příspěvku: P. V. KOHUT, „‘Na cizím břehu’ – ‚v nebi ve víře‘: Poselství ‚sester v Duchu‘ o věčném životě v přítomném okamžiku: Spirituální hledisko,“ in: *Věřím ve vzkříšení těla a život věčný: VI. celostátní kongres katechetů 25.–27. října 2007 Kroměříž*, České Budějovice: T. Halama, 2007, s. 81–109, zvl. 89–91 a 96–103.

li k jasnému závěru, že Nevinovo tvrzení je naprosto neudržitelné, a to nejen teologicky, ale i historicky. Nejmladší učitelka církve ovšem skutečně prožívala v posledních 18 měsících života nemalé těžkosti ve víře, zvláště ve víře v nebe. Podle svědectví pramenů se však dokázala vůči těmto těžkostem s obdivuhodnou statečností a vytrvalostí postavit. Ohrožení víry a nebezpečí její ztráty ovšem není ojedinelá věc, nýbrž něco, co se dotýká potenciálně všech křesťanů. Avšak podle mého soudu je na místě varovat před zjednodušeným přenášením situace, kterou prožívala sv. Terezie z Lisieux nebo Matka Tereza, již jsme věnovali zvláštní exkurz, na ohrožení a zkoušky, které se dotýkají dnešních křesťanů. Sv. Terezie z Lisieux chtěla sedět u „stolu, plného hořkosti, kde jedí ubozí hříšníci“ (C 6r^o),¹¹⁵ tedy být s nimi solidární, ale přesto ji nemůžeme klást na jednu rovinu s těmi křesťany, kteří se vzdalují své víře. Její situace byla jiná už proto, že výrazně odlišná byla její předcházející duchovní zkušenost. Terezie prožívala ve svém mládí víru velmi intenzivně a živě. Teprve v poslední fázi života objevila význam lásky. Matka Tereza však zažila velké světlo při svém „povolání v povolání“. Bylo to povolání k lásce. Tady snad můžeme vidět určité vysvětlení toho, že sv. Terezie při své „temnotě“ víry nemá potíže s láskou, zatímco bl. Matka Tereza hovoří o nepřítomnosti či ztrátě víry i lásky. Ovšem potíže s vírou u většiny křesťanů se neprojeví „temnotou“, ale spíše ztrátou zájmu a lhostejností k duchovním věcem („víra už mi nic neříká“). Přesto však každý, kdo se nachází v nebezpečí ztráty víry (její ohroženost a požadavek osvědčit se k ní ovšem inherentně patří: srov. Jak 1,3; 1 Petr 1,7), může vidět v obou těchto velkých ženách vzory a pomocnice. Jejich příklad ukazuje především na potřebu vytrvalosti ve víře. Chtít věřit neznamená konkurovat Boží milosti nebo dokonce pokládat ji za zbytečnou. Zde můžeme vidět uplatnění správně chápané zásady *Facienti quod in se est Deus non denegat gratiam* (Tomu, kdo dělá, co může, Bůh neodpírá milost).¹¹⁶ Druhý odkaz, který je vlastně jen konkretizací toho prvního, představuje odhodlání „konat skutky víry“. Bude se samozřejmě jednat také o skutky lásky (srov. pro Terezii z Lisieux shora C 7r^o a 11v^o). Že však pravou lásku nelze praktikovat bez víry, vyjádřil J. Ratzinger (dnešní Benedikt XVI.) už před více než 40 lety, když za „podstatu křesťanství“ označil princip lásky a připojil toto vysvětlení: „Princip lásky ovšem, má-li být pravdivý, zahrnuje víru. Jen tak zůstává tím, čím je. Neboť bez víry, kterou jsme se naučili chápat jako výraz pro poslední nezbytnost člověka přijímat, pro nedostatečnost jakéhokoli vlastního výkonu, se láska stává svémocným činem. Sama se ruší a stává se přesvědčením o vlastní dokonalosti. Víra a láska se navzájem podmiňují a vyžadují. Právě tak je třeba říci, že v principu lásky je rovněž přítomen princip naděje, která překračuje daný okamžik a jeho izolovanost a hledá celek.“¹¹⁷ K tomu můžeme na závěr uvést slova

¹¹⁵ SAINTE THÉRÈSE, *Ceuvres complètes*, s. 242: „cette table remplie d'amertume où mangent les pauvres pécheurs;“ srov. český překlad: TEREZIE Z LISIEUX, *Autobiografické spisy*, s. 206.

¹¹⁶ K historii a k správnému významu tohoto scholastického axiomu viz A. ZUMKELLER, „Facienti quod in se est Deus non denegat gratiam,“ in *LThK*, 3. vyd., sv. 3, sl. 1151n.

¹¹⁷ J. RATZINGER, *Einführung in das Christentum: Vorlesungen über das Apostolische Glaubensbekenntnis*, München: Kösel, 1968, s. 221: „Das Prinzip Liebe schließt freilich, wenn es wahr sein soll, den Glauben ein. Nur so bleibt es, was es ist. Denn ohne den Glauben, den wir als Ausdruck für ein letztes Empfangenmüssen des Menschen, für das Ungenügen aller eigenen Leistung verstehen gelernt haben, wird Liebe zur eigenmächtigen Tat. Sie hebt sich auf und wird zur Selbstgerechtigkeit: Glaube und Liebe bedingen und fordern sich gegenseitig. Ebenso ist zu sagen, daß im Prinzip Liebe das Prinzip

Matky Terezy z její řeči v Římě 31. října 1982: „Ale abychom mohli milovat, musíme mít víru, neboť víra v akci je láska a láska v akci je služba.“¹¹⁸

Love Without Faith?

Key words: Love; Faith; Thérèse of Lisieux; Mother Teresa of Calcutta

Abstract: According to a clear testimony of the New Testament, love is the highest spiritual value (cf. 1 Cor 13:13). And this love cannot have its true quality without faith. However, Th. R. Nevin in his book *Thérèse of Lisieux: God's Gentle Warrior* insists that this youngest Doctor of the Church had love although she lost faith and hope. The main part of this article deals with Nevin's arguments and shows that his assertion is baseless not only from the theological, but also from the historical point of view. Thérèse's words "I don't believe in eternal life" (attested only once) cannot mean (similarly, as much stronger and repeated complaints of Mother Teresa of Calcutta) a lack of faith, and in no way do they overshadow nor even invalidate her steadfast faith and hope, which were necessarily present in her love.

Hoffnung mit anwesend ist, die den Augenblick und seine Vereinzelung überschreitend das Ganze sucht.“ Srov. také český překlad V. J. Slezáka: J. RATZINGER, *Úvod do křesťanství: Výklad apoštolského vyznání víry*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2007, s. 191.

¹¹⁸ MOTHER TERESA, *Come Be My Light*, s. 338: „But to be able to love we must have faith, for faith in action is love, and love in action is service.“